

1812

რუსეთის

სამამულისშვილო ომი

პეტრე ბაგრატიონი და სელიმ ფაშა ხიმშიაშვილი
პეტრე ივანესძე ბაგრატიონი

თბილისი
ელექტრო-მბეჭდავი „სორაპანი“, მადათოვის კუნძული
1912

რუსეთის მამულიშვილების ომი 1812 წ.,

პეტრე ბაგრატიონი
სელიმ ფაშა ხიმშიაშვილი.

ზ. ჭიჭინაძისა

ელექტრო-მბეჭდავი „სორაპანი“, მადათოვის კუნძული
1912

პეტრე ივანესძე ბაგრატიონი და სელიმ ფაშა ხიმშიაშვილი.

იმპერატორ ნაპოლეონის გალაშქრება რუსეთზედ. – სოლომონ იმერთა მეფის ცდა ოსმალეთში. – ოსმალთა იმედი საქართველოდან რუსეთის გამეფების და თვის მოხარკეთ გახდენის.

ისტორიით ვიცით, რომ 1810 წ., როცა რუსეთის მხედრობამ იმერეთში ფეხი შედგა, მაშინ იმერეთის შეერთების შესახებ აღძრულ იქმნა კითხვები იმ ტრაკტატის მუხლების ძალით რაც მეფე ერეკლემ და სოლომონ იმერეთის მეფემ დაუდო იმპერატრიცა ეკატერინას 1782 წ. რაკი ზურაბ წერეთლის საშუალებით საქმე სხვა გვარ მიდიოდა, მაშინ პატრი ნიკოლას რჩევით მეფე სოლომონმა ორი დეპუტაცია გაგზავნა საზღვარ გარეთ, ერთი დეპუტაცია ოსმალეთს სულთანს გაუგზავნა, რომელშიაც იყვნენ სხვათა შორის: თავადი სიმონ აგიაშვილი, ქაიხოსრო წერეთელი და სამიც სხვა თავად-აზნაურნი. იმპერატორ ნაპოლეონთან გაგზავნილ იქმნენ პატრი ნიკოლა, როსტომ ნიჟარაძე და სამიც სხვა თავად-აზნაურნი.

თხოვნები პატრმა ნიკოლამ დასწერა ფრანგულ ენაზედ, მეფემ ხელი მოაწერა, თხოვნით ნაპოლეონ იმპერატორს ატყობინებდნენ და სთხოვდნენ, რომ საქართველოს რუსეთის მთავრობა ევროპის სახელმწიფოთა დაუკითხავად იერ-

თებს, ამიტომ ვითხოვთ დახმარების აღმოჩენას, რათა იმერეთის სამეფოც დაკავშირებულ იქმნეს იმ პირობის ძალით, როგორც იმპერატორიც ეკატერინას დროს იქმნა შედგენილი და მიღებული ორსავ მხარესაო. მანამ ევროპიდან რამე დასახმარი ცნობა მოვიდოდა, მანამდის იმერეთი უკვე შეერთებულ იქმნა რუსეთის იმპერიის საქართველოსთან. ეს გარე-

– 4 –

მოება უომრად და უდავიდარაზოდ მიტომ მოხდა, რადგანაც იმერეთის ერს სურვილი ჰქონდა რუსეთის იმპერიასთან დაკავშირების. ამიტომ მეფის ცდა უნაყოფო იყო. ქრისტიან იმერეთის ერის სული ქრისტიან სამეფო რუსეთისაკენ მიიწეოდა და ამიტომ გონიერი მეფეც ერთის მხრით სტყუვდებოდა იმ მოსაზრებაში, რომ ვითომც იგი თავის მომხრეებით რუსეთის წინააღმდეგ რამეს გააწყობდა. ეს არ მოხდებოდა, რადგანაც ქართველი გლეხები ლოცულობდნენ საქართველოში რუსების შემოსვლას, მუსულმანთაგან დატანჯულნი და მობეზრებულნი ქრისტიანობის გამო დღითი-დღე ელოდნენ რუსეთის იმპერიის ძალის დამყარებას და მათისავე დახმარებით დანაწილებულ საქართველოს სამთავროების გაერთიანებას.

ამ აზრის იყო ხალხის უმრავლესობა, ამავე აზრს უაღრესად აფართოვებდა და აზვირთებდა ის გარემოებაც, რომ მთელ საქართველოში დიდი ანარქია იყო გამართული, აქ ხდებოდა ისეთი საქმენი რომ მასზედ უბოროტესი სხვა აღარა შეიძლებოდარა, ყოველივე ამის მოსასპობად და მშვიდობიანი წესების დასამყარებლად იყო საჭირო ძლიერი საქრისტიანო სახელმწიფოს ძალა, მისი კანონები, სამართალი და სხვანი, რის მსგავსათაც აღმოჩნდა მაშინ ქართველთა წინაშე რუსეთის იმპერია, ეს ცხადი ისტორიული ფაქტია. ამიტომ ოსმალ-სპარსთა მეცადინეობა ამოდ შთებოდა რუსთა საწინააღმდეგოდ, იგინი ვერაფერს გააწყობდნენ, ქართველი გლეხობა მათ სულ არ მიემხრობოდა. ესენი იმ აზრის იყვნენ, რომ ოსმალ-სპარსთ ჩვენი სიკეთე რომ სდომოდათ, მაშინ საქართველოს არც ასე დააქუცმაცებდნენ, არც ჩვენ ასე დაგვტანჯავდნენო. ჩვენ რუსნი გვირჩვენია, რადგანაც ისინი ქრისტიანები არიან და ოსმალ-სპარსებზედ გაცილებითაც მაღლა მდგარნი კანონებით და სამართლითო. უმთავრესად კი საქრისტიანო სამეფო არისო.

ამას მე პირნათლათ ვაღიარებ, ასეთი მოსაზრება იხატებო-

– 5 –

და იმ დროის ქართველ გლეხთა გულსა და სულში. დაქუცმაცებული საქართველოს სამეფოს წესების დაკავშირება რუსეთის იმპერიასთან მათ მიაჩნდათ ქართველ გლეხთა განსათავისუფლებლათ, რადგანაც აქ იგინი სასტიკათ იღვენებოდნენ მებატონეთაგან და გარდა ამისა ხშირად ცხვრის ფარასავით ოსმალს-სპარსეთშიც რეკავდნენ და იქ მუსულმანებზედ ჰყიდდნენ მათ, სადაც ბოლოს ისლამთან დაკავშირებაც უხ-

დებოდათ და რაც მათ სჯულიდან სჯულზედ გადასვლა გამოცვლა დიდათ ემძიმებოდათ.

ქართველ გლეხთა ვითარება რომ ასეთი იყო, ამის შესახებ ხშირათ ულაპარაკნია ჩვენში კარგათ ცნობილ პოეტს გენერალ ლეიტენანტს გრიგოლ ორბელიანს, პოეტს გენერალ ვახტანგ ორბელიანს, ისტორიკოსს გენერალ პლატონ იოსელიანს, გენერალ ლეიტენანტს ლევან მელიქიშვილს, ატამან გენერალ ლეიტენანტს გიორგი ერისთავს და ბევრს კიდევ სხვა ასეთებს, ჩვენ აქ ყველას სახელებს ვერ მოვთვლით. გრიგოლ ორბელიანი იტყოდა ხოლმე, რომ რუსების მოსვლისათვის ქართველი გლეხები ყოველთვის ღოცულობდნენ და ღმერთს სთხოვდნენ, რომ მათ დროით შემოედგათ საქართველოში ფეხიო. ეს გარემოება ჩვენ აქ გაკვრით მოვიყვანეთ იმ გარემოების ასახსნელათ, რომ მეფე სოლომონი ამაოდ დაშვრა თავის ცდაში, რადგანაც მის მომხრეთა შორის მხოლოდ თავადაზნაურები ირიცხებოდნენ, ესეც ყველა არა, უმეტესი მონატრე იყო რუსეთის იმპერიასთან დაკავშირების. ეს ხომ თავადაზნაურობამ შემდეგ დაუმტკიცა რუსეთის მთავრობას, რადგანაც ამათ წოდებიდან მთელი რიგი გამოვიდა რუსეთის საომარ ასპარესზედ ისეთის გმირების, რომელთაც რუსის მხედრობასთან ერთად იბრძოლეს და დაღვარეს სისხლი.

ჩვენ მაინც ამ გარემოების განხილვას არ შეუდგებით, ჩვენი საგანი მხოლოდ გარემოებას ეხება და ისევ იმპერატორ ნაპოლეონის საქმეს ავსუსხავთ და ქართველ მაჰმა-

– 6 –

დიანთ ვითარებას. ავთ თუ კარგად, მეცნიერულად, თუ უმეცრულად, ევროპიულის კილოთი, თუ აზიურის მიმართვით ყოველს შემთხვევაში უნდა ითქვას, რომ იმპერატორ ნაპოლეონმა რუსთაგან საქართველოს დაკავშირების ამბავი 1810 წელს უკვე კარგად შეიტყო, იგი მისთვის მრავალნაირად იქმნა ცნობილი. საქმის დაწვრილებით გაცნობაში რასაკვირველია ოსმალის მთავრობაც იღებდა მონაწილეობას.

ცხადათ ვიცით, რომ იმპერატორ ნაპოლეონმა როცა განიზრახა რუსეთზე გალაშქრება, მაშინ მან საქართველოს ამბებიც კარგად იცოდა, ადვილი შესაძლებელია ისიც, რომ იგი ოსმალეთის საშუალებით ქართველების შესახებ სტყუედებოდა, რადგანაც სოლომონ მეფე ტრაპიზონში ცხოვრების დროს, ოსმალეთის მთავრობას სულ მუდარებით ეხვეწებოდა იმერეთის დაბრუნების საქმეს, ამისთვის იგი ოსმალის მთავრობას ბევრნაირ ყალბ ცნობებსაც ატყობინებდა, ერთი სიტყვით ყოველნაირ საშუალებას ხმარობდა, რომ როგორმე იმერეთი დაებრუნებინა, ოსმალის მთავრობაც რასაკვირველია დახმარებას პირდებოდა. ოსმალთ ამისთვის დროც იშოვნეს და რაკი იმპერატორის ნაპოლეონის გალაშქრების ამბავიც შეიტყეს, მათ სოლომონ მეფეს იმედი მისცეს, რომ ჩვენ რუსებს ეხლა კი ადვილად გავამეცებთ იმერეთიდანაო და იქ შენ გაგამეფებთო. სოლომონ მეფეც დაიმედებული იქმნა ამაზედ, ეს თავის იმედების ცნობებს და გარემოებას

საფრანგეთის მთავრობასაც ატყობინებდა, მაგრამ გონიერი და აწ დაუძღვებული მეფე დიდათ სტყუვდებოდა ამ მოსაზრებაში, ეს რომ ცხადი ისტორიული ჭეშმარიტება არის ამას გამოაჩენს ქვემო სტრიქონებიც.

იმპერატორი ნაპოლეონის გალაშქრება რუსეთზედ ქართველებმა წინათვე შეიტყეს, ამის ამბები საქართველოში წინათვე მოვიდა, რომ იმპერატორი ნაპოლეონი რუსეთის დაპყრობას სცდილობს და ამიტომ იქნება ქართველებმაც აღმოაჩინოთ რამე დახმარებაო. ასეთი დავალების მეთაურ

– 7 –

პირებათ ირიცხებოდნენ პეტრე ბაგრატიონი, ცნობილი გმირი რუსეთის ომის 1812 წ. ამისი სახლი კაცი დიმიტრი ბაგრატოვანი, რომელმაც ქეთევან დედოფლის ცხოვრება ლექსად დასწერა და 1815 წ. ქართულათ პეტერბურგში დაბეჭდა, ამათს გარდა გრიგოლ ბაგრატოვანი, ვახტანგ ბატონიშვილი, რომელიც დაჭრილი იქმნა 1812 წ. ომში და რამდენიმეც სხვა ქართველნი, რომელთაც ხსენებულ ომში დიდათ ისახელეს თავი. პეტრე ბაგრატოვანი ხომ ქებული იქნა დიდათ თვით იმპერატორ ნაპოლეონის წინაშე, ეს მოიხსენეს ლექსებში ევროპიელთ პოეტებმა ჰეინემ და ბერნემაც, ესევე პირი ხომ შემდეგ მშვენივრად დახატა რუსეთის ცნობილმა მწერალმა ლ. ტოლსტოიმ თავის რომან „ვანა ი მირ“-ში სხვა ამათ ღირსებას და სამხედრო მოხერხებას ჩვენ არ ვეხებით, ეს რუსეთის სამხედრო ისტორიის საქმე არის.

ჩვენ ვიტყვით მხოლოდ იმას, რომ ამ პირთა ცნობებით და დახმარებით საქართველოდან, ქართველთაგან დროით იქმნენ სხვა და სხვა მეომართ გმირები წასულნი, რომელთაც მონაწილეობა მიიღეს რუსეთის ბრძოლაში და რომელთაც იქ ჩინებულათ ისახელეს თავი. მათგანნი საქართველოში თითქმის აღარავინ არ დაბრუნებულა, დახოცილებს გარდა ვინც ცოცხლად დაშთნენ, იგინიც რუსეთში შევიდენ სამხედრო სამსახურში. მაშინ ქართველი ბატონიშვილები მფარველობდენ დიდათ. ვიცით ხომ ყველამ, რომ მაშინ რუსეთში და ნამეტურ პეტერბურგსა და მოსკოვს ქართველ მეფეთა შთამომავალნი მრავლად სცხოვრობდენ, სადაც კარგი ადგილებიც ეკავათ და კარგი სახელიც ჰქონდათ. ამათგან ზოგნი მონაწილეობასაც იღებდენ 1812 ბრძოლაში, როგორც გიორგი მეფის შვილებიც.

ასეთი იყო ზაალ ანდრონიკაშვილი, რომელიც ერთ დროს დიდი მოწინააღმდეგე იყო რუს-ქართველთ შერთების, მერე იღებდა ამ ომში მონაწილეობას, იგი ფინიის

– 8 –

ზღვაში დაიხრჩო 1813 წ. იყო კიდევ გაბრიელ რატიშვილი, ერთგული მსახური ბატონიშვილებისა, და მერე მეომარი გარდაიცვალა 1815 წ. ეს პირი ქართულად მწიგნობრობდა, ამისი ნაწერი რუსეთში მოგზაურობაც დარჩა, ზოგი რამ

აქედან დაიბეჭდა 1863 წ. „საქართველოს მოამბეში“. იღებდენ მონაწილეობას გიორგი მეფის შვილები დავითი, რუსეთის გენერალ-ლეიტენანტი ვახტანგი, მწიგნობარი მოკვდა 1830 წ. და თეიმურაზი, მერე ისტორიკოსი, რომელიც საქართველოში სპარსეთიდან მობრუნდა, მერე იგი რუსეთში იქნა წასული და 1811 წ. იმპერატორის ალექსანდრეს წინაშე წამდგარა. იმპერატორმა იგი დიდის პატივით მიიღო. 1812 წ. ომში ამანაც გამოიჩინა კარგი ნიჭი.

ჩვენ აქ ყველას არ ვასახელებთ, ნამეტურ არც იმ პირთა, რომელნიც საქართველოდან წავიდნენ, ვიცით კი კარგად, რომ ყველა იგინი იყვნენ გამოჩენილი მხედრები, გამოჩენილი მეომრები, მათ მფარველობდა და წინამძღვრობდენ დიმიტრი ბაგრატიონი, სახლი კაცი გამოჩენილის პეტრე ბაგრატოვანის და ამისი ბიძა გრიგოლი. ამ მეომართა ისტორია მეტად საინტერესო არის და იქნება ოდესმე ჩვენში მათ შესახებ სადმე რამე წერილებიც კი აღმოჩნდეს, ვინაიდან, ვიცით ისიც, რომ ამ ომის შესახებ დიმიტრი ბაგრატიონს წიგნიც კი დაუწერია და უქია მასში მონაწილე ქართველ მეომართა მხნეობა და გმირობა, რაც იმათ 1812 წ. ომში გამოუჩენიათ.

ასეთი სულიერი განწყობილება არსებობდა ქართველთა და რუსთა შორის, ასეთი ერთობის პატივისცემა ვითარდებოდა ქართველთ შორის და უნდა ითქვას, რომ რაც საქართველოში ამბოხებანი იყო რუსეთის მთავრობის წინააღმდეგ, იგი გამოწვეული გახლდათ რუსთა მოხელეთა ბოროტ-მოქმედებისაგან და არა რუსეთის იმპერატორის მფარველობის და ქვეშევრდომობისაგან. თვით საქართველოს მთავარმართებლებიც ასევე სწერდენ რუსეთში ხელმწიფე იმპე-

– 9 –

რატორს და უმაღლეს მთავრობას, რომ ქართველ ერის ამბოხება სულ ჩვენი ჩინოვნიკების და მოხელეების ბრალიაო. ასე იყო საქმე და ცხადი დამამტკიცებელი საბუთები თვით ალექს. ფრონელის წიგნები: – „ამბოხება კახეთის“ და „მთიულეთისა“. და მასთან „კავკასიის აქტებიც“.

როგორც სჩანს, ასეთი გარემოება და პირობები ქართველი ერისა ოსმალეთის მთავრობამ სულ არ იცოდა. მათ ყოველივე ყალბათ ჰქონდათ შეტყობილი, ამიტომაც იმედი ჰქონდათ, რომ იმპერატორ ნიპოლეონის რუსეთზედ გალაშქრებით ისარგებლებდნენ და საქართველოს დაისაკუთრებდნენ. თუ ეს არა და იმერეთს ხომ მაინც წაართმევდენ და იქ სოლომონ მეფეს გაამეფებდენ. ამიტომაც მათ დაიწყეს მეცადინეობა 1810 წლიდან. რაც ხანი გადიოდა, იმდენათ ოსმალნი რწმუნდებოდნენ, რომ ნაპოლეონის გალაშქრებით ჩვენ ვისარგებლებთ და საქართველოს დავისაკუთრებთო. ესენი იმას კი აღარ ფიქრობდენ და არც ემინოდათ, თუ იმპერატორი ნაპოლეონი, ან მათ რა დღეს დააყენებდა, როგორ უპირებდა მათ აოხრებას, ესენი არც იმ გარემოებამ გააფრთხილა. თუ მათ იმპერატორმა ნაპოლეონმა რამოდენად გაუოხრა თანამოწმუნე მუსულმანთა ქვეყნები,

როგორ დასწვა და დაბუგა ისინი და დაიმორჩილა. ეს მათთვის უმნიშვნელო იყო, მათ მხოლოდ ტურფა საქართველოსაკენ ეჭირათ ფხიზელი თვალი.

რაც დრო გადიოდა და 1812 წ. ახლოვდებოდა, მით ოსმალს მთავრობის მეცადინეობა დიდათ ძლიერდებოდა საქართველოზედ. ოსმალნი ისე იყვნენ გატაცებულნი, რომ საქართველოში სახელმწიფო მზვერავთა გარდა ცნობების შეკრებას ავალეზდნენ ისეთ ქართველ მაჰმადიანებსაც კი, რომლებიც ბათუმიდან იმერეთს, ქართლს და ნამეტურ თვლისში ცხენებით ლიმონს, ფორთოხალს, ზეთის ხილს, თავფლს და ლეღვს ზიდავდნენ... განზრახვის სისრულეში მოყვანის წადილს დიდათ დაეხმარა ის გარემოებაც, რომ კახეთში

– 10 –

ამზობება მოხდა სადაც დახოცეს რუსთა მხედრობა, მაგრამ ამაშიც მოსტყუდენ ისინი, რადგანაც მათ აჯანყების, ანუ ამზობების უმთავრესი მიზეზები სისწორით სულ არ იცოდნენ. მათ მოამბენი ისეთ ცნობებს აძლევდნენ, რაც ოსმალთ ასიამოვნებდა, იგი კი უსათუოდ ყალბათ იყო მოკრეფილი და გადატანილი ოსმალს მთავრობის წინაშე. ამას თვით ისტორიაც მოწმობს.

ერთმაც არ აუწყა ოსმალს მთავრობას ის გარემოება, რომ შეიძლება საქართველოში რუსეთის მთავრობის წინააღმდეგ თითო-ოროლა კაცი გამოვიდეს, ისიც რუსის მოხელეთაგან შეწყუბებულნი, რაც შეეხება მთელ ქართველობას, ეს კი შეუძლებელია, რადგანაც ქართველი ერი ქრისტიანი ერია, რუსნიც ქრისტიანები არიან, გარდა ამისა ქართველი გლეხნი დიდი ერთგულნი არიან რუსეთის მთავრობის, იგინი რუსეთის ძლიერებისათვის მუდამ ლოცულობენ და თუ საჭირო იქნება, მთავრობისათვის სისხლსაც დაღვრიანო. იქნება ესეთი ვითარება რომ სცოდნიყოთ მათ, მაშინ თვისი განზრახვისათვის თავი დაენებებინათ. ესეც შეიძლებოდა, მაგრამ ეს მათ არ იცოდნენ და იმპერატორ ნაპოლეონის გალამქრების მეოხებით საქართველოს დასაჭერად განკარგულებასაც ახდენდენ, შრომობდენ.

ოსმალეთის მთავრობის ასეთ შეცდომას ჩვენ სოლომონ მეფეს და მის თანხლებელთ ვაწერთ. ყოველივე ამათი მოგონებული არის, ესენი 1810-11 წლებს, საქართველოდან ცნობებს ვერ ტყობულობდნენ კარგად, ამ გარემოებას ჯერეთ 1811 წ. ჭირიანობა უშლიდა. ოსმალეთიდან საქართველოში ძნელი იყო შემოსვლა, რადგანაც ჭირიანობისაგან გზები ყოფილა შეკრული და მეორე ის გარემოებაც, რადგანაც ასეთ გარემოებათა გარდა რუსის მთავრობაც ფრთხილათ ადევნებდა თვალყურს იმ გარემოებას, რომ საქართველოდან ოსმალეთში არავინ წასულიყო, სოლომონ მეფე და მის თანახლებულებთან, რომელთა რიცხვიც ერთობ დიდი იყო.

– 11 –

მეფეს იმ პირთა რიცხვი კი არ გაჰყოლია ოსმალში, რაც „კავკასიის აქტებშია“ მოხსენებული, არამედ ბევრად ბევრი აღნიშნულ რიცხვზედ. ამის გამო აი რა მიაშობ ქართველ მაჰმადიანთ სახალხო მელექსის ხუსეინ ხაბაზი ქამჯარაძის მამამ 1893 წ. ეს ქართველი მაჰმადიანი მაშინ იქნებოდა 110 წლისა, მისი სიტყვები:

„მე, ბატონო, სელიმ ფაშა ხიმშიაშვილს კარგად მოვესწარ, მისი თავის მოკვეთაც მახსოვს. რუსები რომ იმერეთში შემოვიდნენ, მაშინ სოლომონ მეფე თავის კაცებით ქობულეთში გადმობრძანდა, თავის ნათესავ თავდგირიძე ბეგებთან, მე მაშინ კაი დელეყანტი ვიყავ. მერე ხმა მოვიდა, რომ რუსებმა გურიაც დაიჭირეს და ახლა ქობულეთს მოადგებიანო, ამიტომ მეფე თავის დიდი კაცებით ოსმალეთში წაბრძანდა. მათი რიცხვი 60 კაცზედ მეტი იყო. ქობულეთის ბეგებმა პატივი სცეს და გზათ ჩვენი კაცებიც გააყოლეს. ამ კაცებში მეც ვერიე. მეფე ტრაპიზონამდის მივაცილეთ, იქ დაბრძანდა მეფე თავის დიდი კაცებით. ჩვენ საჩუქრები გვიბოძა, მადლობა გვიბრძანა და ქობულეთში გამოგვისტუმრა“.

ამ პირმა მომითხრო, რომ 60 კაცზედ მეტი იყო თანხლებულთ რიცხვი და ჩვენ კი ვიყავით 120 კაციო. მეფის თანხლებულნი სულ კაი გვარის ბეგები და ალიები იყვნენო. ეს ცხადია რომ ასე იქნებოდა და უნდა ითქვას, რომ სწორედ ამ პირთა მეცადინეობით და იმედებით ფიქრობდა ოსმალეთი საქართველოს წართმევას, მაგრამ ეს ვერ მოხერხებოდა, ქართველებს კარგად ახსოვდათ მათი ამბები და ამიტომ ოსმალთ თავის დღეში არ მიემხრობოდენ, თუმცა ეს ასე იყო და ოსმალეთის მთავრობას ქართველთ ღალატის არაფერი ცნობები არ ქონდათ. მაინც იგინი ქართველებზედ ყოყმანობდენ და ამიტომ მათ იმედი ჰქონდათ, რომ ჩვენ თუ რუსებს წავართმევთ საქართველოს, ეს უნდა მოხდეს ჩვენ ქვეშევრდომ გურჯი მუსულმანებისაგანაო. მათი დახმა-

– 12 –

რებით თუ ვიზამთ რამეს, თორემ ქრისტიან გურჯების ჩვენ იმედი არა გვაქვსო.

ამიტომ ოსმალთ მთავრობამ 1812 წ. ქართველ მაჰმადიანებს მიმართა და დაავალა დახმარების აღმოჩენა, რათა მათ დაეპყრათ მთელი საქართველო. ამ შრომისათვის რასაკვირველია იგინიც დიდს დახმარებას მიიღებდენ მთავრობისაგან. ამათ მიმართვეს როგორც ბეგებს, ისევე ხალხს, ერთის სიტყვით მთელ ქართველ მაჰმადიანობას. ამ დროს მთელს ოსმალეთის საქართველოში დიდათ სახელოვნებდა სელიმ ფაშა ხიმშიაშვილი. ოსმალეთის მთავრობამ უპირველესად ყოვლისა სელიმ ფაშა ხიმშიაშვილს მიმართეს და დაავალეს არამც თუ დახმარების აღმოჩენა, არამედ მთელი გურჯისტანის აღებაც და რუსეთის გაძევება საქართველოდან, რის გამო მასაც დიდათ დააჯილდოვებდენ.

სელიმ ფაშა ხიმშიაშვილი, როგორც ოსმალეთის ქვეშევრდომი და სჯულით მუსულმანი, ყოველთვის თანხმობას

უცხადებდა და მზათ იყო თხოვნა შეესრულებინა. საქმე ისე მოეწყო, რომ მთელმა ქართველმა მაჰმადიანებმა სამზადისიც დაიწყეს. ამხედრება, იარაღში ჩაჯდომა და საომრად მზად ყოფნა. ამისათვის მათ ოსმალეთის მთავრობამ დიდ ძალი იარაღიც გამოუგზავნა. ერთი სიტყვით საქმე ისე იყო მოწყობილი, რომ დანიშნულ დროს, ერთად ერთი დამახეხა-ღა უნდოდათ, თორემ ხალხი ყოველივეთი მზათ იყო. ხალხის ასეთ სამზადისს მაშინდელმა საქართველოს რუსის მთავარ მართებელმა ყურადღება მიაქცია და სელიმ ფაშას შეკითხვა მისცეს საიდუმლოდ, რომ თქვენ ვის საწინააღდეგოთ რაზმავთ ხალხსაო. სელიმ ფაშას რუსეთის მთავრობასთან კაი განწყობილება ჰქონდა ამიტომ მან მალე უგო პასუხი და მთავრობა დაამშვიდა მით, რომ თქვენ კარგათ ბრძანდებოდეთ, თორემ ხალხი თქვენ წინააღმდეგ ხელში ჩხირსაც არ აიღებსო. ნაცვლად ამისი მეც და მათაც დიდათ გვსურს თქვენი ქვეშევრდომობაო.

– 13 –

სელიმ ფაშა რუსის მთავრობას ასე ეპყრობოდა, ასეთ იმედებს აძლევდა, ეს ბოლოს მან გაამართლა კიდევ, ხოლო ოსმალეთის მთავრობის წინაშე როგორ იქცეოდა, როგორ ათათბირებდა და ატყუილებდა მათ, ამისი კი არა ვიცი რა. ის კი მოხდა, რომ ოსმალეთის მთავრობა ძალაზედ დაარწმუნა და მათ ომის თავდარიგიც კი დაიწყეს და მარტოდ ბათუმში: სეიდ ბაბა ფაშას 17,000 ათასი ჯარის კაცი გამოუგზავნეს, შეიარაღებული თავის სურსათით და ყოველივე სამხედრო საჭიროებით. ომის დაწყებისათვის ოსმალეთის მთავრობამ ასეთი გეგმა შეადგინა: იმ დროს, როცა ბათუმში სეიდ ბაბა ფაშა განაგებდა, ახალციხის მთავარ ფაშად იყო ფეხლევანი, ესევე ირიცხებოდა არზრუმის ფაშად. ამავე დროს ფოთის ფაშად იყო სულეიმან ფაშა და აფხაზეთის მთავარ გამგეთ ირიცხებოდა სეიდ მემედ ეფენდი ანაპის, მთავარ მართებელი. ამათ აქვე ქონდათ ასეთი დადგენილება:

სეიდ ბაბა ფაშას ექვემდებარებოდა იმ დროის გამოჩენილი მეომარი გმირი, ქართველი მაჰმადიანი, ხაზინდაროღლი. ესენი უნდა დასცემოდენ გურიას, დაემორჩილებინათ გურულები და მერე აქედან უნდა გადასულიყვენ იმერეთს.

ამავე დროს ფოთის ფაშას უნდა შეერთებოდა აფხაზეთის ფაშა მეჰმედ ეფენდის მთავარ სარდლობით. ესენი დიდის სამხედრო ძალით გავლიდენ სამეგრელოს, აქ დაიმორჩილებდნენ ყოველივეს და მის მერე გაემართებოდენ ქუთაისისკენ. აქ ყველა ფაშები თავიანთ ჯარით შეერთდებოდენ, ქუთაისის აიღებდენ. რუსებს გაამეგებდენ, დროებით აქ იქნებოდა ბათუმის ფაშა და როგორც საქმეს მოაწყობდენ, იმ დროსვე იქ გაჩნდებოდა იმერეთის მეფე სოლომონი და ამას გაამეფებდენ.

ამავე დროს, ახალციხის და არზრუმის ფაშა, არტაანის ბაიაზეთის, ყარსის და ტრაპიზონის ფაშა სელიმ ხიმშიაშვილის მთავარ სარდლობით უნდა ახალციხიდან წასულიყვენ აწყვერზედ, გაევილოთ ბორჯომის ხეობა, გასულიყვენ ქა-

რთლში, ჯერ ეს კუთხე უნდა დაემოჩილებინათ და მის მერე უნდა გადასულიყვნენ თფილისისაკენ, აქ მათ მხარს მისცემდნენ დალისტნის ლეკებიც და ამ სახით და გეგმით დაიმორჩილებდნენ თფილისსაც. თუ ეს არ მოხერხდებოდა, მაშინ უნდა სცდილიყვნენ, რომ იმერეთის საზღვარზედ დაბანაკებულიყვნენ, აქ უნდა გაჩერებულიყვნენ, იმერეთში რუსის ჯარი არ გაეშვათ, რუსთა მეომართ მამველათ. ოსმალეთის მთავრობის ასეთი სამზადისი არც რუსის მთავრობისათვის იყო საიდუმლო, ამათ სელიმ ფაშას კვალად შეეკითხნენ, რომ ესეთი დიდი სამზადისი რას ნიშნავს, თქვენ რუსის მთავრობასთან ბრძოლა ხომ არ გინდათო.

სელიმ ფაშა ხიმშიაშვილმა ცნობა მოსცა, რომ დიახ, ოსმალეთის მთავრობას ეგრე სურს, მაგრამ არაფერი იქმნება, ქართველები ოსმალებს არ მიემხრობიან, ჯერ იმიტომ, რომ იგინი ქრისტიანები არიან და ოსმალნი კი მუსულმანებიო. მათ ერთმანეთის დიდი მძულვარება აქვთო. 1812 წ. დასაწყისს მოსწერა მთავარ მართებელ მარკიზ პაულიჩს, რომ მე არამც თუ ომი და თქვენგან დაშორება მიხდა, არამედ მენატრება, რომ თქვენის ჯარის დახმარებით მთელი ამ ჩვენი გურჯისტანის ადგილები ჩამორთმეულ იქნეს ოსმალეთისაგან და იგი გაკეთდეს ისეთ სახელმწიფოთ ანუ სამთავროთ, როგორც იგი ათაბეგების დროს გახლდათო.

ოსმალეთის მთავრობას 60 ათასი ჯარის კაცი ყოლია მოგროვილი, ამათ მიემატებოდენ ქართველი მაჰმადიანები და ლაზებიც. ომი უნდა დაეწყოთ 1812 აგვისტოს ბოლო რიცხვებიდან და იმედი ჰქონდათ, რომ სულ ერთი თვის განმავლობაში ყოველივეს დაიმორჩილებდენ. ყოველივეს სამზადისი ხდებოდა სელიმ ფაშის გეგმით, მისი ცნობებით. ომის დაწყების წინეთ, სელიმ ფაშამ ოსმალეთის მთავრობას გეგმა შეუცვალა და აცნობა, რომ ცოტა შევიცადოთ, თორემ საქმე წაგვიხდება, საქმეს წავაგებთ, ქართველები ქრისტიანები არიან. რუსნიც მათი მერჯულენი გახლავთ, ქარ-

თველები მათ არ უღალატებენ, ჩვენ არ მოგვემხრობიან, ჩვენი ჯავრიცა სჭირთ მათ, ვაი თუ საქმე ისე წაგვიხდეს, რომ ეს ადგილებიც წაგვართვანო.

მოიცადეთ ცოტა, მე იმერეთს და ქართლში ჩემს კაცებს ვგზავნი და ხალხში ვფენთ ჩვენს მომხრეობის ცნობებს, რომ მათ ჩვენ მოგვცენ დახმარება, ჩვენ გვიშველონ და რუსების გარეკვის შემდეგ ჩვენ მათ სოლომონ მეფეს იმერეთში დაუდგენთ და ალექსანდრეს თფილისში. ასევე ვატყობინებ გურიელს და დადიანს, რომ მათაც რუსთაგან ჩამორთმეული სამთავროები უკანვე დაუბრუნდებათო. ასეთის მიწერ-მოწერით და ამბების გზავნით სელიმ ფაშამ 1812 წელი როგორც იყო გაიყვანა, დადგა ზამთარი და ახლა ზამთრის სუსხიანი სიცივეები გახადა მიზეზათ და ამოობაში

მოვიდა 1813 წელიც. ამ წლის გაზაფხულზედ კი საქმე ისე მოეწყო, რომ ომი უსათუოდ უნდა დაწყებულიყო, ესეც მალე მოხდა და ახლა ოსმალეთის ჯარი სხვა გეგმით გაემართა ახალციხისაკენ, აქ მოიკრიბეს თავი და აქედან სურდათ თფილისზედ გალაშქრება. ამ გალაშქრების მთავარ სარდლობასაც სელიმ ფაშას ავალებდნენ, უმთავრესად ამის და ქართველ მაჰმადიანთ დახმარებით ფიქრობდნენ მტრის დაცემას და საქართველოდან განდევნას.

მაგრამ ეს ასე არ მოხდა, სელიმ ფაშამ რუსეთის მთავრობის წინაშე თავისი სიტყვა შეასრულა, ომის დაწყების დროს მან თავი ავით გაიხადა, ვგონებ წამალი დალია, ამიტომ მთავრობას აცნობა, რომ მე ავათა ვარ, ომში მონაწილეობის მიღება არ შემეძლიანო. ოსმალეთის მთავრობამ ამას ყურადღება აღარ მიაქცია და სელიმ ფაშის რისხვით საყვედური მისცეს... ომი მალე დაიწყო, მაგრამ ამ ომით ვერა გააწყესრა.

საქმე მარცხად წაუვიდათ, რუსეთის მხედრობა და მათთან მთელი ქართველობაც მაგრად დახვდნენ, თუმც ვერ აჯობეს, მაგრამ არც ფეხი გაამაგრებინეს ქართლს, კახეთს

– 16 –

და იმერეთში. ამათი გალაშქრების გამარჯვება იმითი დამთავრდა, რომ მათ ქართველთაგან ტყვეთ გაიტაცეს 1500 ქართველი და 50,000 ათას სულზედ მეტი სხვა სხვა საქონელი, მაგალითებრ ცხენი, ჯორი, ვირი, ხარი, ძროხა და კამეჩი. თუ სადმე სოფლებში სარჩო-საბადებელი შეხვდათ იმასაც იტაცებდნენ. ასე დამთავრდა 1812 წლის ოსმალთა გამოლაშქრება. ერთის მხრით მათ გაუმართლდათ სელიმ ფაშას სიტყვები, რომ ქართველები რუსებს არ უღალატებენ, თქვენ არ მოგემხრობიანო. თუმცა სელიმ ფაშა ოსმალეთის მთავრობის წინაშე ასე გამართლდა, მაგრამ ზოგნი მას მაინც ღალატს სწამებდნენ და ასმენდნენ ოსმალეთის მთავრობას შემდეგს:

სელიმ ფაშა მოღალატე არის, მან ტყუილათ მოიგონა ავთმყოფობა, მას არ სურდა ოსმალთ გამარჯვება, იგი რუსების მომხრეთ აღმოჩნდა, რაკი იგი საომრად არ გამოვიდა ბრძოლის ველზედ, ამიტომ აღარც აქარლები მოგვემხრნენ, იგინიც უკან დადგნენ და ჩვენც მიტომ წავაგეთ საქმეო. ასეთმა ცნობების ძლევაჲმ სელიმ ფაშაზედ მძლავრათ გაარისხეს ოსმალთ მთავრობა და ნამეტურ სულთან მამუდი. მათ ისურვეს ამის დასჯა, მაგრამ ამ გარემოებას არც სელიმ ფაშა დაუვარდა, იგიც წინ აღუდგა, შეკრიბა 6000 ათასი ჯარის კაცი, რუსეთის ჯარის საწინააღმდეგოთ მოგროვილი იარაღი ამათ დაურიგა, ამ საომარი საქმისთვის მოტანილი ჯარის სურსათიც ხირხატის ციხეში შეიტანა და იქ გამაგრდა, აქედან აპირებდა ოსმალეთის მთავრობისაგან თავის დახწევას, მაგრამ ეს მას ვეღარ მოუხდა, 1815 წ. მოტყუებით გაიტყუეს ხირხატის ციხიდან და თავი მოსჭრეს, მისი სახლკარიც აიკლეს, დასწვეს და ცოლშვილიც დაუწიოკეს.

ასე გათავდა იმპერატორ ნაპოლეონის ძალა და მუქა-

რებისაგან გამოწვეული რუს-ოსმალთა ომის სამზადისის საქმენი საქართველოში. სელიმ ფაშა ხიმშიაშვილის თავის მოკვეთას შერიფ ბეგი, ანუ სელიმ ფაშის შვილი-შვილი სხვა

– 17 –

გვარად გადმოგვცემს. იგი სწერს, რომ პაპაჩემი სულთან მამუდმა სტამბოლში მიიხმო და იქ მოსჭრა თავიო. სჩანს ხირხატის ციხიდან გამოსვლის შემდეგ მორიგებისთვის სტამბოლს მიუხმიათ მოტყუებით და იქ მოუჭრიათ თავი და არა ხირხატის ციხესთან, როგორც ამას ზედა და ქვედა აჭარაში ქართველ მაჰმადიანები ლაპარაკობენ.

სელიმ ფაშა მსხვერპლი გახდა იმ მოსაზრების და ნატვრის, რაის საშუალებითაც ოსმალეთის საქართველო უნდა დაკავშირებოდა რუსეთის საქართველოს და ამ ხალხის ხელმწიფედ უნდა ყოფილიყოს რუსეთის იმპერატორი და მისი მთავრობა. მხოლოდ ამ ძლიერ სახელმწიფოს გამგეობის ქვეშ მოისვენებდა ეს კუთხე. თუმცა ეს აზრი სელიმ ფაშას არ შეუსრულდა და ამ ნატვრის გამო იგი ოსმალთაგან სიკვდილით იქმნა განკითხული, მაგრამ მისი აზრი კი მაინც დარჩა მის შთამომავლობის წინაშე უცვლელად და სანატრო შესასრულებლად.

სელიმ ფაშისავე აზროვნების იყო მისი შვილი ახმედ ფაშა ხიმშიაშვილი. 1827 წ. საქმე ისე მოეწყო, რომ მთელი სამცხე-საათაბაგო რუსეთის იმპერიას უომრად უნდა ჩაბარებოდა. ამისთვის ახმედ ფაშასთან მოლაპარაკებაც იყო გამართული და პირობაც მიცემული, რომ თუ ეს კუთხე რუსეთის იმპერიას უსისხლოდ ჩაბარდებოდა, მაშინ რუსეთის მთავრობა ახმედ ფაშას ანიჭებდა დიდს საგვარეულო უფლებას. ასეთ უფლებას გარეშე ახმედ ფაშა ითხოვდა კიდევ შემდეგს: „Если только русские оставят за нимъ Ахметъ пашей, Его владителскія права и дадутъ чинъ генерала и лѣнтъ“. *) ამას გარდა სხვაც ბევრი რამ ეძლეოდა ახმედ ფაშას, მაგრამ ეს ვერ მოხერხდა და ზოგიერთ შინაურ მტერთა მეოხებით მესხეთ-ჯავახეთი და სხვა კუთხეებიც ოსმალს საქართველოსი რუსეთის იმპერიასთან 1828 წ. ბრძო-

---

*) Лазистанскій Санджахъ, Тифлисъ 1871 г. გ. ყაზბეგისა.

– 18 –

ლით იქმნა დაკავშირებული ახალციხის აღების შემდეგ ახმედ ფაშაც არზრუმს იქმნა გადაყვანილი, იგი იქ მიიცივალა 1836 წ.

მაინც რუსეთის იმპერიასთან დაკავშირების აზრები არ მოისპო, იგი დაშთა მათ ოჯახის წევრთა შორის სამახსოვროდ. ამ კავშირის მონატრე იყო თვით ახმედ ფაშის შვილი შერიფ ბეგი. ამას იმედი აქვნდა, რომ 1854 წ. ომიანობით შეერთება მოხდებოდა, მაგრამ არც მაშინ მოხდა ეს შეერთება. ამათ ნატვრა კი ოსმალს მთავრობამაც შეიტყო, რაისა გამო მათი ოჯახიც აკლებულ იქმნა და აოხრებული.

გავიდა 1854 წელიც, მოახლოვდა 1877 წ. რუს-ოსმალთა ომის დასაწყისიც. ახლა კი საქმე ისე მოეწყო, რომ სელიმ ფაშის შვილის შვილი შერიფ ბეგი სხვა მოხერხებით აღმოსნჩდა, სხვა ოსტატობით, ოსმალთა მთავრობის წინაშე მან სხვა ხერხი იხმარა. ამან განიძრა თავის მამა-პაპის ნატვრის სისრულეში მოყვანა და რუსეთის იმპერიასთან დაკავშირება. ამისთვის მას რასაკვირველია სხვანიც ეხმარებოდნენ და ნამეტურ ქართველთა გენერლები, რომელთაც მოლაპარაკება აქვდათ მაშინ გამართული. დიდი ხნის ნატვრა შეუსრულდა შერიფ ბეგს და მისი სამშობლო ბევრის ვაი ვაგლახების შემდეგ დაკავშირებულ იქმნა რუსეთის საქართველოსთან. ამისთვის შერიფ ბეგს მიუძღვის დიდი შრომა, დიდი ამაგი, როგორც თავის ხალხის წინაშე, ისევე რუსეთის მთავრობის. ამიტომ აქ ვათავსებთ მის სურათსაც იმ სახით და ტანთ საცმლით, როგორც იგი ოსმალთა ხელში, რუსეთის იმპერიასთან დაკავშირებამდის იცოდა. ბოლოს იგი გახლდათ გენერალ-მაიორი რუსის მხედრობის. ითქვას უნდა, რომ 1812 წ. რუსეთის იმპერიასთან დაკავშირების სასარგებლოდ ოსმალეთში შრომობდა სელიმ ფაშა ხიმშიაშვილი და რუსეთში ნაპოლეონის ომის წინაშე მეორე ქართველი, პეტრე ივანესძე ბაგრატიონი. ორივე ეს პირნი – ქართველთა შთამომავალნი, ხოლო ერთი მუსულმანი, მეორე

– 19 –

ქრისტიანი. ორივე კი ერთი ტომის და ერთი ოჯახის შვილნი. ორივეს მიზანი კი ერთი იყო.

ეხლა ჩვენ გადავალთ შემდეგ კითხვებზედ, რაც ქართველთა და რუსთა ურთიერთობას შეეხება და იმ გარემოებასაც, თუ პეტრე ბაგრატიონი რა გარემოებაში გასტყორცნა რუსეთში და ან იგი რა მიზეზების წყალობით შეიქმნა რუსეთის საუკეთესო მეომარ-მხედარ-გენერალი. ეს ჩვენთვის საჭიროც არის, რადგანაც ამ ისტორიულ პირის შესახებ ჩვენში ბევრმა არაფერი იცის. უწინარეს კი უნდა ითქვას შემდეგი: 1812 წ. ერთი ქართველი – სახელდობრ პეტრე ივანესძე ბაგრატიონი იღვწოდა რუსეთში, რუსეთის ძლიერების ხელშეუხებლობისათვის და მეორე ქართველი საქართველოში სცდილობდა, რომ აქ რუსეთის ძალა მკვიდრად დაწერგულიყოს და მისის საშუალებით თვით ოსმალეთის საქართველოც მათ – რუსთა ფლობელობის ქვეშ შესულიყოს. ასე და ამ გვარად, ჩვენ ამ ორი ქართველ გენერლების შრომას და ცდას ერთნაირ სახელს ვანიჭებთ.

პეტრე ივანესძე ბაგრატიონის სწავლა განათლების მიღება რუსეთში, სამხედრო სამსახური და სახელოვნება ჩვენთვის არ უნდა იყოს უცხო და ხამი, აი რათა: ქართველთა და რუსთა კავშირი იწყება ძველიდგანვე, XVII საუკ. გაცხარებით მიწერ-მოწერაც იმართება ქართველთა და მოსკოვის რუსთა მეფებეთა წინაშე. შემდგომ ამისა, ანუ XVIII საუკ. დამდეგიდამ პეტრე დიდი საქართველოს აპყრობს დიდ ყურადღებას, ამ ორ ხალხთ შორის მიწერ-მოწერაც იმართება. 1720 წ. ვახტანგ მეფე პეტრე დიდის წინაშე გადასახლდა,

სამეფოს საქმის შველას ევედრებოდა. ვახტანგს თან გაჰყვა დიდი რიცხვი ქართველობის. რუსეთში მისული ვახტანგი დიდის პატივით იქმნა მიღებული. ვახტანგ მეფემ რუსეთში ყოფნა კარგად გამოიყენა, თავის თანხლებულ ქართველთ ზოგი ახალგაზდები რუსეთის სხვა და სხვა სასწავლებლებში შეიყვანა, ნამეტურ პეტრე დიდის სამხედრო სასწავლებელში.

– 20 –

მოსწავლეთა სკოლაში მიღების გამო პეტრე დიდი და მერე მათი მეუღლე იმპერატრიცა ელისაბედიც ეხმარებოდა. ამან დიდათ წააქეზა ქართველთა შვილები.

ქართველთ შვილებმა რუსულ სკოლებში დიდი ენერგია და შრომის მოყვარეობის ჰუნარი გამოიჩინეს, მასთან სწავლის ნიჭი, დიდი ლტოლვილება ევროპიულის განათლების. ასეთნი იყვნენ შემდეგნი პირნი, რომელთაც რუსეთში დაამთავრეს სამხედრო და საერო სწავლანი.

ბაქარ III-მე, მე ვახტანგ მეფის, დაიბადა 1700 წ. გარდაიცვალა 1779 წ. სწავლა დაამთავრა პეტრე დიდის სასწავლებელში, იმგზავრა ევროპაშიც, შემდეგ შევიდა სამხედრო სამსახურში და 1729 წ. მიიღო ხარისხი გენერალ-ლეიტენანტობისა. (ბუტ. I ტ.) ქართულად მწერლობდა 1740 წ. ამის საფასით მოსკოვში ქართული სტამბაც გაიხსნა. აქ დაიბეჭდა სხვათა შორის ქართული „დაბადება“ ხუცურად.

ვახუშტი ბატონიშვილი, მე ვახტანგისა. დაიბ. 1696 წ. გარდაიც. 1772 წ. დაამთავრა პეტრე დიდის სასწავლებელი. მერე იმგზავრა ევროპა – ნახა რომის ქართული სტამბაც, დაარსებული 1627 წ. მერე სცხოვრებდა რუსეთში და ირიცხებოდა სამხედრო პირად, თავის გეოგრაფია და საქართველოს ისტორიული წიგნები რუსეთში დაამთავრა. რუსულის ენიდამაც სთარგმნა მრავლად სხვა და სხვა მსოფლიო ისტორიები.

პაატა ბატონიშვილი, ძმა ვახუშტის. მიიღო სწავლა პეტრე დიდის სასწავლებელში, შემდგომ ამის სწავლობდა საფრანგეთს, ევროპიული ენებიც შეისწავლა და განათლებაც, იყო გონიერი კაცი. რუსეთში ყოფნის დროს ქართულს ენაზედ სწერდა წიგნებს, საქართველოში დაბრუნდა 1760 წ. იგი „შეთქმის“ გამო დასჯილ იქმნა სიკვდილით საქართველოში 1765 წ.

ერასტი თურქისტანიშვილი. თანხლებელი ვახტანგ მეფის, სწავლა დაამთავრა პეტერბურგს, რუსეთში ყოფნის დროს

– 21 –

რუსულიდამ ქართულად სთარგმნიდა სხვა და სხვა წიგნებს, ამის ნათარგმნია სოკრატის სწავლა, თარგმ. ლექსად დაბეჭდილია 1852 წ. „ცისკარში“.

მიხეილ ელვიძე. სწავლა მიიღო პეტრე დიდის სასწავლებელში. რუსეთში მსახურებდა სამხედრო სამსახურში. იცოდა ქართული მწერლობაც, რუსულის ენიდამ ქართულად სთარგმნა 1, „დიდი არიფმეტიკა“ რუსულის დაბეჭდილის

1731 წ. წიგნიდამ. 2, „გეომეტრია“. 3, „ლაბორატორია“ და 4, „სამხედრო ტაკტიკა“. ამის ნათარგმნი წიგნები ვახტანგ მეფემ გაასწორა, ამაზედ ასე სწერს მიხეილ ელვიძე: – „ესე წიგნი მე ელვიძემ ვსთარგმნე რუსულისაგან ქართულს ენასაზედა, ოდესცა ვახტანგ მეფე მობრძანდა, მან მიბრძანა და თვით მანვე გაასწორა ქართულის ენით, ქრისტეს 1727 წ.“

გაბრიელ გელოვანი. თანხლებული ვახტანგ მეექვსის, სწავლა მიიღო პეტერბურგს, რუსულიდამ ქართულად სთარგმნა „დიდი გეოგრაფია“ ოთხ ნაწილად. ეს გეოგრაფია მოიხსენება 1805 წ. შედგენილ გამალიელ არქიმანდრიტ გამრეკელისაგან შედგენილ ძველ წიგნების კატალოგში. ამავე გელოვანის აღწერა ვახტანგის მოგზაურობა რუსეთში დაბეჭდილია 1879 წ. ჟურ. „ივერიაში“.

სვიმონ მაკაცარიძე. თანხლებული ვახტანგ მეფის, სწავლა მიიღო პეტერბურგს; – ისწავლა ევროპიული ენებიც. რუსულიდამ ქართულად სთარგმნა: „საოჯახო ეკონომია“ ვილორიონისა. ეს ვრცელი თარგმანი ასეთის სიტყვებით იწყება: – „ამ წიგნის თარგმნა მე ვახტანგ მეფემ მიბრძანა და თვით მანვე გაასწორა ქართული ენა, როცა მოსკოვს მობრძანდა“. წიგნი შევსებულია სხვა და სხვა ფიგურებით. სვიმონ მაკაცარიძე მსახურებდა სამხედრო სამსახურში.

ლევან ბატონიშვილი. მე ბაქარისა. დაიბადა და აღიზარდა რუსეთში, მიიღო რუსული განვითარება, მერე შესულ იქმნა სამხედრო სამსახურში, უკანასკნელ გენერალ ლეიტენანტობამდის მიაღწია, იყო ქართული მწიგნობარი, რუსულის

– 22 –

ენიდან ქართულად სთარგმნა წიგნები: – „დიდი მეტოლილია“, ე. ი. სრული ქვეყნის აღწერა, 2, „აპოვეთემატა“ (?) და სხვაც ნაწერ-ნათარგმნი.

ივანე ვახუშტისძე ბაგრატიონი. ვახტანგ VI-ის შვილის-შვილი. სწავლა მიიღო პეტერბურგს, მსახურებდა სამხედრო სამსახურში, მერე გენერალ-პორუჩიკი, ეკატერინა იმპერატრიცას წინაშე, მთავარ სარდლობდა სიბირის დივიზიას.

ალექსანდრე იესესძე ბაგრატიონი. ძმის წული ვახტანგ VI-ისა. საქართველოდამ რუსეთში გადასახლდა 1757 წ. ამ ალექსანდრემ სწავლა რუსეთში მიიღო ვახტანგ მეექვსის დროს, რუსეთში გარდასახლებული მსახურებდა პოლკოვნიკად კავკასიის დივიზიაში.

კირილე ალექსანდრესძე ბაგრატიონი. იყო იმდენად მომზადებული და განათლებული, რომ უკანასკნელ მიაღწია სენატორობამდე. კირილე ბაგრატიონის ძმა უნდა იყოს ივანე ბაგრატიონი, ვისის შვილიც უნდა გახლდეს პეტრე ბაგრატი., როგორც სჩანს, ივანე მამას არ გაჰყოლია რუსეთში, იგი საქართველოში დარჩენილა და 1757 წ. არ გადასახლებულა, ამიტომაც პეტრე ბაგრატიონი საქართველოში დაბადებულია 1765 წ. მერე კი, ანუ 1780 წლებს, ეს უკვე ნათესავებს რუსეთში მიუხმიად და იქ სამხედრო სასწავლებელშიც შეუყვანიათ, სადაც იგი შემდეგში გახდა უპირველესი მეომარი რუსეთის მხედრობისა. არა სჩანს კარგად ის გარემო-

ებაც, თუ პეტრეს დედა ვისი ქალი იყო და ან ამის მშობლები სადა სცხოვრებდნენ იმ დროს, როცა პეტრე ივანესძე გენერალ ოტ ინფანტერიის ხარისხით ირიცხებოდა.

ამით ჩვენ უნდა ვიცოდეთ, რომ პეტრე ივანესძე არის პირდაპირი შთამომავალი ქართლის მეფეთა მეორე შტო ბაგრატიონისა. ამის პაპა ალექსანდრე და მისი შვილის შვილები რუსეთში ყოფილან კარგად ცნობილნი, მერე ესენი რუსეთის თავადიშვილების სიაშიაც შეტანილი და დამტკიცებული იმპერატორი ალექსანდრესაგან 1803 წ.

– 23 –

სარდიონ ჩოლოყაშვილი. აღიზარდა პეტერბურგს, მიიღო რუსული განვითარება, რუსულის ენიდამ ქართულად სთარგმნა „თელემაკი“ და „კარაბადიმი“, იყო სამხედრო მსახური, 1770 წლებს საქართველოში დაბრუნდა, თფილისში სამხედრო სასწავლებელი გახსნა და ქართველთა შვილებს რუსულ ენას ასწავლიდა.

რევაზ ყორჩიბაშისშვილი. პეტერბურგში მიიღო სწავლა. რუსეთში ყოფნის დროს ქართულად მწერლობდა, რუსულის ენიდამ ამან სთარგმნა „პანტეონი“, რომელიც იმ დროს რუსეთში დიდათ სახელოვნებდა. სწერდა სხვა და სხვა ლექსებსაც ქართულ ენაზედ.

ალექსანდრე ამილახვარი. სცხოვრებდა რუსეთს, იყო დამწერი მეფე ერეკლეს კრიტიკული ისტორიის. ეს ისტორია მან პეტერბურგში ცალკეც გამოსცა 1787 წ. თავის სურათით.

ზაალ ანდრონიკაშვილი. სწავლა მიიღო რუსეთში, იყო რუსეთის სამხედრო სამსახურში და „მცოდნე არტილერისტი და გეომეტრი“ რამდენიმე წლის შემდეგ იგი საქართველოში დაბრუნდა, მეფე ერეკლემ პატივით მიიღო. ამან დაარსა თფილისში არტილერია. ამანვე შეადგინა საქართველოში მორიგი ჯარის კრება და მისი წესები რუსთა კვალად. გარდაიცვალა 1815 წ. ამანვე გააკეთა თფილისში „თოფხანა“ და სხვაც მრავალნი ასეთნი.

დიმიტრი ციციშვილი. ნასწავლი რუსეთში, რუსის სამსახურშივე მყოფი. შემდეგ დაბრუნდა საქართველოში, იყო მთარგმნელი. მონაწილეობას იღებდა 1812 წ. ომში.

ქაიხოსრო მდივანზეგი. მცოდნე რუსულის ენის და რუსეთში მსახური, იყო მელექსე, დასწერა პოემა „მიჯნურთ ბუდე“.

დიმიტრი ამილახვარი. ძე ალექსანდრესი, აღიზარდა რუსეთს, სწავლობდა სამხედრო სასწავლებელში. ქართულად სთარგმნა წიგნი „ოქროს აღნაქვსი“.

– 24 –

ვახტანგ ბატონიშვილი, ბაგრატიონი. ძე გიორგი XIII-ის. სწავლა მიიღო რუსეთში, ქართულს ენაზედ სთარგმნა 1. „ცხენის კარაბადინი“, 2. „კარაბადინი ფრინველთა“. უთარგმნია „ფეირივერკი“, ანუ „ცეცხლის მფრქვეველი შუშხუნა“, მის-

დევდა ლექსების წერასაც. 1812 წ. რუსთა და ფრანცუზების ომში იღებდა მონაწილეობას. ამის გვერდით იყვნენ სხვა ბატონიშვილებიც, რომელთაც თავიანთ სურვილით მიიღეს მონაწილეობა.

დიმიტრი ბაგრატიონი. სახლი კაცი პეტრე ბაგრატიონისა. სცხოვრებდა რუსეთს, იყო სამხედრო სამსახურში, მონაწილეობას იღებდა რუს-ფრანცუზთა ომში 1812 წ. დიმიტრი ქართულ მწერლობასაც მისდევდა, ამან დასწერა ლექსად „წამება ქეთევან დედოფლისა“, რომელიც პეტერბურგში დაბეჭდა 1816 წ.

გრიგოლ ბაგრატიონი. ბიძა დიმიტრი ბაგრატიონისა. იყო მწიგნობარი, სცხოვრებდა რუსეთში, მიიღო მონაწილეობა რუს-ფრანცუზთა ომში. გარდაიცვალა რუსეთშივე.

გაბრიელ მაიორი. იყო თფილისელი სომხის სჯულის მექონი. დიდხანს სცხოვრებდა რუსეთში, მსახურებდა სამხედრო სამსახურში, იყო მახვილ-გონიერი კაცი, მაიორის ხარისხის შემენის შემდეგ საქართველოში დაბრუნდა, იყო მთარგმნელი რუსულის ენიდამ წიგნების, ამან ქართულს ენაზედ ბევრი რამ წიგნები სთარგმნა. ამანვე მოაწყო პირველად ქართული თეატრი და პიესების წარმოდგენა. ეს პირი დაკუწულ იქმნა 1795 წ. ალა მამად ხანის ომში.

დავით ბატონიშვილი, მემკვიდრე გიორგი მეფისა, გაიზარდა რუსეთის სამხედრო სასწავლებელში, მერე მსახურებდა მხედრობაში, რუსეთში მიაღწია გენერალ-ლეიტენანტობამდის. მამის სიკვდილის დროს იგი ამ ხარისხის იყო.

პავლე ციციშვილი. ცნობილი პირი. აღიზარდა რუსეთში, სწავლა მიიღო სამხედრო სასწავლებელში, იყო ნიჭიერი მოსწავლე. მერე მსახურებდა რუსეთში, ბოლოს მიაღწია

– 25 –

გენერალ-ლეიტენანტობამდის. ქართლ-კახეთის რუსეთის იმპერიასთან დაკავშირების შემდეგ საქართველოში პირველ მთავარ მართველად ეს იქმნა დანიშნული. მოკლულ იქმნა ბაქოს აღების დროს.

გაიოზ ნაცვლიშვილი. ანტონ კათალიკოზის თანხლებული, გაათავა ჯერეთ მოსკოვის სემინარია, მერე იქვე რუსის აკადემიის სწავლა მიიღო 1777 წ. იყო კაი მთარგმნელი რუსულის ენიდამ ქართულს ენაზედ წიგნების. ეს პირველი მაგალითი იყო რომ ქართველმა რუსის აკადემიაში მიიღო სწავლა.

ვარლამ ერისთავი. თანხლებული ანტონ პირველის. სწავლა დაამთავრა რუსეთის აკადემიაში, იყო მწიგნობარი პირი, მერე პირველი ექსარხოსი საქართველოსი.

სიმონ ჭელიძე, მოსდოკელი ქართველი. მიიღო სასულიერო სწავლა, მერე დაამთავრა მოსკოვის აკადემიის სწავლა 1780 წლებს.

აქ მოთვლილ პირთ გარდა რუსეთში მრავლად იყვნენ და მსახურებდნენ სხვანაც, ზოგი მათგანი აფიცერი იყო, ზოგი სხვა ხარისხის, ზოგიც ვინ იცის რის ხარისხის მექონი, ზოგი გამოჩენილნიც მხედრობის მსახურების ნიჭით. ჩვენ აქ

ყველას ვერ მოვსთვლით, ასეთ პირთა რიცხვი ნამეტურ გამრავლდენ XIX საუკ. შემდეგ. რაკი საქართველოს რუსეთის იმპერიასთან დაკავშირებაც მოხდა. მინამდისაც კი რუსეთის გუბერნიებში მრავლად იყვნენ იმ ქართველთ შთამომავალთა შვილების, რომელებიც ვახტანგ მეფეს გაჰდაყვნენ რუსეთში, მათში გენერლებიც მრავლად იყვნენ, როგორც ჰანჩულიძე, წერეთელი, მუჩაიძე, ლომიძე და ბევრი სხვანი, რომელთაც გვარები გადაკეთებულები აქვნდათ, ანუ გადასხვაფერებულნი.

რაც შეეხება ქართველთ მეფეთა გვარის შვილების რიცხვს რუსეთში, ამასაც აახლოვებდა ის გარემოება, რომ ჩვენ და რუსთა ბევრს წარჩინებულ გვარის შვილებთ შორის

– 26 –

გამართული იყო ნათესაობა, ნათლიობა და ამიტომ რუსეთში ხშირად იხმობდნენ საქართველოდამ რუსეთში თვის მონათესავთა და მონათლულთა შვილებს სასწავლებლად. ასეთია მაგალითებრ ქართველის პოეტის და გრიბოედოვის სიმამრის ალექსანდრე ჭავჭავაძის საქმე, რომელიც ეკატერინა იმპერატრიცას მონათლული იყო და პეტრე ივანესძე ბაგრატიონი, რომლის მამიდაც გათხოვილ იყო რუსეთის ცნობილს ლ. ა. გალიცინზედ და რომელ ქალის თაოსნობითაც ახალგაზრდა პეტრე მოხმობილ იქმნა პეტერბურგს სასწავლებლად, სადაც მან სახელოვნებით დაამთავრა თავისი მხვედრი.

რუსეთში ქართველთ შვილების სწავლის სიყვარულის გზა გაეხსნა პირველად 1721 წ. ვახტანგ მეფის გადასახლების დროს. მის მერე ქართველნი ნელ-ნელა მიდიოდნენ რუსეთში, მათი სწავლის სიყვარული ქართველებში ისე წავიდა წინ, რომ ანტონ კათალიკოზმა საქართველოში მოსვლის და საკათალიკოზო ტახტის მიღების უმალ თფილისში და თელავში სემინარიები დაარსა რუსეთულის სემინარიების წესით. ამაებს გარდა 1782 წ, რაკი საქართველო რუსეთის იმპერიის მფარველობის ქვეშ შევიდა, მის მერე ქართველთ შვილებმაც მრავლად იწყეს რუსეთის სასწავლებლებში მგზავრობა და სწავლის მიღება. ეს რომ ასე არის, ამას ეჭვი არ უნდა. ეს ცხადია ისტორიულად და ჭეშმარიტი.

ამიტომ აქ საკვირველი არ უნდა იყოს ის გარემოება, რომ პეტრე ივანესძე ბაგრატიონი, ქართველთ სამეფო ოჯახის წევრი, რუსეთის სამსახურში ისეთი გამოჩენილი და მოხერხებული გენერალი გახლდათ. მაინც ქართველებს რუსეთის სამხედრო სამსახური დიდათ ემარჯვებოთათ. ნამეტურ ქართველ თავად-აზნაურობამ ხომ მთელი გუნდი აჩუქა შესანიშნავის მხედრების, მხედართ მთავრების და სხვაც ასეთების, რომელნიც უტყუვრად ამშვენებენ რუსეთის ისტორიას. ქართველი ერის სულიერი ვითარება ისეთის საქრისტიანოს

– 27 –

ვითარებით იყო სავსე, რაც უადვილესად და მარტივად

აყვარებდა ქართველეს რუსებს, ამიტომაც თავ მოსაწონიც უნდა იყოს ჩვენთვის ის გარემოება, რომ რუსეთის სამხედრო და საერო ისტორიის ასპარესზედ მრავლად ისახელეს თავი ქართველთ სამხედრო პირებმა. ამიტომ ჩვენთვის არც ის გარემოება უნდა იყოს უცხო, რომ რუსეთის მთავრობის და სამსახურის წინაშე პეტრე ბაგრატიონი ისეთის ენერგიის კაცი აღმოჩნდა და მასთან სახელოვანიც. ასეთი სახელოვანი შვილები ქართველმა ერმა რუსეთის იმპერიას XIX საუკუნის შემდეგ უფრო მრავლად და უხვად აჩუქა, რომელთა შრომა და სამხედრო რაინდობითაც მოფენილია კავკასიის მთები, მათი სისხლით მორწყულია ოთხსავე კიდე და მათისავე ძალოვნებით და ენერგიულის შრომით არის საქართველოში რუსეთის მთავრობის ძალა დამყარებული. ჩვენ ასეთ სახელოვან ძველ გენერალთა სახელების მოხსენებით თავს არავის ვატკენტ, დავასახელებთ თუნდ მოკლეთ ისევ ჩვენი დროის პირთ:

ორბელიანთ გვარის გენერლებს: გრიგოლ დიმიტრისძეს, სოსიკოს, ვახტანგს, დიმიტრის, ალექსანდრეს, მამუკას და სხვათაც მრავალთ წარჩინებულთ.

ციციშვილების გვარიდამ პავლედამ დაწყობილი მრავლად სხვებიც გამოჩენილნი.

ერიასთავიანთ გვარის მრავალთ გიორგი რამანიჩ გენერალ-ლეიტენანტს და ატამანს და მრავალთაც სხვებს.

ჭავჭავაძის გვარის გენერლებს ნიკოლოზ ჭავჭავაძეს, ზაქარია ჭავჭავაძეს, დავით ჭავჭავაძეს, ივანე სულხანისძე ჭავჭავაძე, პოეტი ალექსანდრე და სხვანიც.

დადიანთაგან მრავლად ნიკოლოზ გენერალი, ნიკოლოზ მეორე – მთავარი, გრიგოლი გენერალი, და მრავალნიც სხვანი.

გურიელების გვარიდამ გენერალ გრიგოლ გურიელი, იესე და ბევრიც სხვანი.

– 28 –

შარვაშიძეების გვარიდამ რამდენიმე წარჩინებულნი გენერლები.

მელიქიშვილების ლევან ივანესძე და ბევრიც სხვანი.

ამილახვრების, როგორც იყო ივანე გივისძე და ვინ იცის რამდენი კიდეც ენით უთვლელნი სხვანი, რომელთაც რუსეთის სამხედრო სამსახურში დიდი დიდებით და სახელოვნებით ისახელეს თავი. ამდენი მაგალითების შემდეგ მივალთ ახლა პეტრე ივანესძე ბაგრატიონის ანუსხვაზედ, მოვიყვანთ მხოლოდ იმას რაც ჩვენთვის არის საჭირო.

პეტრე ბაგრატიონი სუვოროვის ხელმძღვანელობის ქვეშ რუსეთის 1812 წ. შესანიშნავ მეომართა რიცხვს ეკუთვნის. პეტრე ივანესძე ბაგრატიონი, თავის დროის კვალად ეს ცნობილი გმირი კაცი არის, უპირველესი მეზრძოლი რუსეთის მხედრობისა. ამან თავის დროს დიდათ გაამშვენა რუსეთის სამხედრო სახელი. ამ პირს რუსეთის ერის ისტორიაში უკავია დიდი ადგილი, 1812 წ. ომის ისტორია მას ანიჭებს უადრეს მნიშვნელობას, იგი სჩანს უერთგულეს მეზრძოლად

რუსეთის ერის და ხელმწიფის ტახტის წინაშე.

პეტრე ბაგრატიონი დაიბადა 1765 წ. საქართველოში, იგი ეკუთვნის ვახტანგ VI-ის ძმის წულს ალექსანდრე ბაგრატიონების ოჯახს, პირდაპირი ნათესავი არის ვახტანგ VI-ის შთამომავლობის და ამით ნათესაობის. პირველ დაწყებით მან წერა-კითხვა და თავის დროის შესაფერი სწავლა საქართველოში მიიღო ისე, რა წესითაც მაშინ ასწავლიდენ ქართველთ სამეფო ოჯახის შვილებს. პატარა ბაგრატიონი მეტად გონიერი თვისების და სწავლის მოყვარე, იგი სასწავლებელში იქამდის გულის ყურიანი იყო, რომ თავის დროის კვალად რუსულ ენასაც კი სწავლობდა. საქართველოში, ქართველთ რუსული ენის შესწავლა სავალდებულოდ შემოიღეს 1765 წლიდან. ამ წლიდან რუსულ ენასაც ისევე ასწავლიდენ ქართველთ შვილებს, როგორც არაბულს, სპარსულს და ოსმალურს.

პეტრე ივანესძეს რუსული წერა-კითხვა და ლაპარაკი საქართველოშივე სცოდნია. ამას გარდა მისი ბუნებრივი ნი-

– 29 –

ჭის სხვა სწავლის მიღებაშიაც მოხერხებული, მარჯვე ყოფილა, ამის ნიჭიერების ამბები მის ნათესავებსაც კარგად სცოდნია და მასთან იმ მანდილოსანსაც, რომელიც რუსეთში იყო გათხოვილი. გარდა ასეთი გარემოებისა, მაშინ ქართველთ შორის უკვე გავრცელებული იყო ის აზრებიც, რომ ვისაც კი სწავლის მიღება უნდა, ის უსათუოდ რუსეთში უნდა წავიდეს სასწავლებლად და არა სპარსეთშიო. ქართველთ ამის საფუძველიც აქვდათ, რადგანაც რუსეთში ქართველი მოსწავლენი უფრო დიდის ცოდნით და სახელოვნებით იმოსებოდენ, ვიდრე სპარსეთში.

ქართველთ შვილებში რუსეთის სასწავლებელთა უპირატესობა გავრცელდა 1770 წ. რაკი მოსკოვის აკადემიაში სწავლა დაამთავრა რამდენიმე ქართველმა, რომელთა სწავლის გათავების ცნობაც მთელ საქართველოში იქმნა მოფენილი. სწავლის გარემოება ისე წავიდა წინ, რომ ქართველთ შვილები უაღრესად დიდის ხალისით გაჰყვნენ ამ ცნებას. აკადემიების სწავლის გარდა ქართველთ თვით საუნივერსიტეტო სწავლის გეგმაც შეიტყეს და გაიცნეს. ქართველთა რუსეთში სწავლის ნატვრა საიდუმლო აზრი არავისთვის იყო, იგი ყველას წინაშე იქმნა ცნობილი, რომ ქართველთ შვილებს დიდათ ენატრებათ რუსეთში სწავლა-განათლების მიღებაო.

პეტრე ბაგრატიონის ნიჭიერებამ უადვილესად მიაღწია თავის მამიდამდის, რომელი მანდილოსანიც ჩვენ უკვე ზემოთ გაკვრით მოვიხსენეთ. ამ ქალმა ისურვა პატარა პეტრე ბაგრატიონის რუსეთში დაბარება და სამხედრო სწავლა-განათლების მიღება. ეს მალეც დაიბარა. 16 წლის ბაგრატიონი უკვე რუსეთში გაემგზავრა თავის მამიდასთან, სადაც იგი მალე მივიდა. მისვლისათანავე ამას დაუწყვეს რუსული ენით სწავლა-განათლების მიცემა, ამავე დროს იგი წარუდგინეს გამოჩენილ მხედართ მთავარს გენერალ პოტემკინს, რომელმაც პეტრე ბაგრატიონი იმ დღიდანვე ჩარიცხა კავკა-

სიის მუშკეტერის პოლკში. ასე რომ ამის სწავლა-განათლების მიღება და მხედრობაში სამსახურად ჩარიცხვა ერთ დროს იწყება.

სამხედრო სამსახური პეტრე ბაგრატიონმა სულ უზრალო მსახურებით დაიწყო, მაგრამ ამავე დროს, იგი როგორც სამხედრო საქმიანობით, ისევე სწავლა-განათლებლითაც დიდს ნიჭს იჩენდა, საქმე ისე კარგად წაუვიდა, რომ ორი წლის მერე რუსულს ისე სწერდა და კითხულობდა, ისე ლაპარაკობდა, როგორც ნამდვილი რუსი. მას კაცი მარტო სახით შენიშნავდა, რომ იგი რუსი არ იყო და ქართველი, ან სხვა ტომის უნდა ყოფილიყოს, თორემ რუსული ენის მხრივ მისი გარჩევა ძნელი იყო თურმე, ესეც ერთი ნიშანია პეტრე ბაგრატიონის ბუნებითი ნიჭიერების. დავსძენთ იმასაც რომ პეტრე ბაგრატიონის დროს საქართველომ რუსეთში ქართველთ შვილებმა უხვათ იწყეს სიარული, თითქმის მუდამ თვე და წელს მიდიოდნენ თითო ოროლა მოსწავლენი. ამის წარმატების საფუძვლად გახდა საქართველოს ხელ-შეკრულობა და რუსეთის იმპერატრიცა ეკატერინა მეორის მფარველობის ქვეშ 1782 წ. შესვლა.

სამხედრო სამსახური პეტრე ბაგრატიონს ბრძოლის ველზედ ადრე მოუხდა, იგი ჯერეთ ოცი წლისაც არ იყო, რომ უნტერ აფიცრის ხარისხით მონაწილეობა მიიღო რუსეთის მხედრობასთან ჩეჩნებზედ გალაშქრებაში 1784 და 1786 წლებს. აქ, ბრძოლის დროს, პეტრე იჩენდა დიდს გამბედაობას და სიმარდეს ომის წუთებში, მან არა ერთხელ და ორჯერ გაიმარჯვა, იგი ისეთის ცეცხლით ჰფრინავდა, რასაც თურმე მათი უფროსი პოლკოვნიკი განცვიფრებით უმზერდა. ასეთის თავ-გამოდებულის ბრძოლის დროს ერთ ალაგას დამარცხებულ იქმნა რუსეთის მხედრობა, თითქმის მთელი რაზმი მოსპეს თურმე, ჯარისა და მასთან მხედრობის უფროსიც მოკლეს. ამ ომში მძიმედ დასჭრეს ბაგრატიონიც.

ამ ომის გამო ჩეჩნები და მათი მეზობლები ძალიან

გაბრაზებულნი იყვნენ რუსეთზედ, ესენი ვისაც კი შეხვდებოდნენ რუსის მხედარს, თუ სხვა ვინმეს, ყველას სცარცვავდნენ. ასე და ამ გვარად, როცა ბაგრატიონი დასჭრეს, მის მერე მისკენაც წასულან გასაცარცვავათ, მაგრამ მისულთ მალე უცვნიათ, რომ პეტრე არის საქართველოს სამეფო შვილთა შთამომავალთაგანი, ამიტომ იგინი მისგან შორს დადგნენ და გაცარცვის მაგიერ თანაგრძნობა განუცხადეს და მფარველობაც აღმოუჩინეს. ჩეჩენტაგან პეტრეს ცნობა ჩვენ არ უნდა გვიკვირდეს, რადგანაც 1700 წლების შემდეგ ვახტანგ მეფის სიმამრის ჩერქეზის ბატონის წყალობით, ქართველი ერი და მეფეთა შთამომავალთ ცნობანი მათ კარგად გაიცნეს. ასე რომ 1700 წლებიდან ჩვენ საკმარისად დაგვიახლოვდნენ ჩეჩნები, ჩერქეზნი, გაღმა მხრის ოსები და მრავ-

ვალიც სხვა ასეთ მთის ერნი.

ბაგრატიონის ცხოვრების რუსის აღმწერი მოგვითხრობს, რომ „ჩეჩნები მიუახლოვდნენ თუ არა, მათ მაშინათვე იცნეს შვილი იმ პატიოსან ქართველთა, რომელნიც მოსდოკში ცხოვრების დროს დახმარებას აძლევდენ არამც თუ მარტოდ თავისიანებს, არამედ ყველას და ნამეტურ მათ მთის ხალხსაცო“. ამ ცნობის წყალობით გადარჩა ბაგრატიონი სიკვდილს, თორემ თუ არ ეს, მათ ისეთი ჯავრი სჭირდათ რუსების, რომ ბაგრატიონიც უცნობლობის გამო უსათუოდ მსხვერპლი გახდებოდა. ნაცვლად ამის მთის ხალხმა თურმე მიიღეს ყოველნაირი ღონის ძიება, რომ ბაგრატიონი არ მომკვდარიყო. მოარჩინეს თურმე და კარგად გახადეს. ამ სიცოცხლის ჩუქების შესახებ მრავალჯერ ულაპაკნია თურმე თვით ბაგრატიონსაც. მთიულეებზედ გალაშქრების დროს სულ მოკლე დროის განმავლობაში ბაგრატიონმა ისე ისახელა თავი სამხედრო სიყვარულის ნიჭით, რომ მან ყურადღება მიიპყრო თვით გამოჩენილის სუვოროვისაგანაც. სუვოროვი თურმე აღტაცებული დარჩა ბაგრატიონის ბუნებრივის სამხედრო ნიჭით, ვაჟკაცობით და გმირობით, რაც ბაგრატიონს ცხა-

– 32 –

დათ ემჩნეოდა. ბაგრატიონი მალე იქმნა დაჯილდოებული შესაფერის ღირსებით და ნიშნებით. ამის შემდეგ, 1788 წ. ატყდა რუს-ოსმალთა ომი. ამ ომშიაც ისახელა ბაგრატიონმა დიდათ. ომის შემდეგ ბაგრატიონმა პრემიერ მაიორობასაც ადვილად მიაღწია და მის შემდეგ იგი მსახურებდა გმირულის გამხედობით პოლონეთში, სადაც მის უფროსად სუვოროვი გახლდათ. აქ მსახურების დროს მას პოლონელთა ომშიაც მოუხდა ბრძოლა და 1794 წ. მან პოლონელნი სასტიკათაც დაამარცხა. ამ გამარჯვების შემდეგ იგი სხვა და სხვა წვრილმან ბრძოლასაც ესწრებოდა, სადაც ყველგან მამაცობას იჩენდა. ამავე წლის 1794 წ. სექტემბრის 11-ს დაამარცხა მძლავრად პოლონელთა მძლავრი კავალარიის მხედრობა. დაამარცხებულ პოლონელთ კავალერიას ისე გაუჭირა საქმე, რომ იგინი გაქცეულ იქმნენ თავიანთ ბანაკიდან.

ამის შემდეგ მთელი თავის სიცოცხლე ბაგრატიონმა სამხედრო ასპარეზზედ გაატარა სახელოვნათ. ამის ნიჭიერი მხედრობის ავკარგიანობის შესახებ ჩვენ არ ვილაპარაკებთ, მხოლოდ ცნობებს მოვიყვანთ, რაც ცხადლივ გამოაჩენს ამ გმირულ მეომარ თავ-განწირულ კაცის ღირსებას. ამის ღირსების გასაცნობად და მიმოხილვად ესეც კმარა, იგი უდიდესი გმირ გენერალთაგანია რუსეთის ერის ისტორიაში.

1794 წ. 13 ოქტ. პოლონეთს, დაბა ბორდოსთან, იგი შეეფეთა პოლონელთა ბრბოს, 1000 კაცი, რომელნიც ტყეში იმალებოდენ, მათ აქვნდათ სამხედრო იარაღი და ერთი ზარბაზანი. ეს ბრბო ბაგრატიონმა სასტიკათ დაამარცხა,, წაართვა ზარბაზანი და მასთან ტყვეთ იპყრა 250 კაცი.

1794 წ. 24 ოქტ. წ. პრაგის ახლო ბრძოლაში გამოიჩინა დიდი სამხედრო გმირობა და მსწრაფად გააძევა პოლონელთ კავარელია. ასეთის გმირობისთვის მას სუვოროვმა

გადასცა დიდი მადლობა. ამ ბრძოლის შემდეგ მოჰყვა ვარ-შავის აღებაც. ამ ბრძოლაშიც ბაგრატიონმა დიდათ ისახელა თავი. ბაგრატიონმა თურმე სუვოროვისაგან შეიძინა ბევრი

– 33 –

რამ სამხედრო ცოდნა და ოსტატობა. 1798 წ. იგი და-ჯილდოებულ იქმნა პოლკოვნიკის ხარისხით. 1799 წ. მიიღო გენერალ-მაიორობა. ამავ დროს დაიწყო ფრაცუზების ომი. ამ დროს, იტალიაში გაიგზავნა სუვოროვის მეთაურობით რუსეთის მხედრობა, ამათშივე გახლდათ ბაგრატიონი. ამ ომიანობის დროს ბაგრატიონმა მიიღო დიდი თანამდებობა და მასთან დავალებაც უმაღლესის კარიდამ. უმაღლესი დავალება მან ჩინებულად შეასრულა და აქ ომიანობის დროს გამოიჩინა დიდი გმირობა, სამხედრო შნო და რაინდობა, რის საშუალებითაც აღებულ იქმნა რამდენიმე ქალაქ-დაბეზი და სხვანი. აქ იგი დაჭრილიც იქმნა, მაგრამ იგი მალე მოარჩინეს. ამის შემდეგ მისი სახელი განითქვა იტალიას, ავსტრიას, საფრანგეთს და სხვაგანაც.

1799 წ. ენკენისთვიდამ სამხედრო მოქმედება იქმნა გადატანილი შვეიცარიაში. აქ ბაგრატიონი იქმნა დანიშნული მოწინავე ჯარის უფროსად, სადაც გაითქვა და დაიმსახურა დაულალავ-დაუმარცხებელის მეომრის სახელი. 13 ენკენისთვეს აიღო დაბა თიროლო სენ-გოტარდის გზაზედ. მეორე დღეს იგი გადავიდა მტრისაგან ნახევრად დანგრეულ ეგრედ წოდებულ „ემმაკის ხიდზედ“, რომელიც მთის აღებულ თითქმის უფსკრულზედ, ორ უზარ-მაზარ მთის შუა. გადასვლისთანავე ბაგრატიონმა აიღო მუთენის ველი, 19 და 20 ენკენისთვემდე საშინლად დაამარცხა მტერი ვენტალის ველზედ, სადაც თითონაც იქმნა დაჭრილი. მიუხედავად ამისა, მან 24 ენკენისთვეს დ. შვანდენტან 12 საათის განმავლობაში დაიჭირა მტერი, რომ მიეცა შეძლება სუვოროვისათვის გადასულიყო ელმაზე. ამისათვის ბაგრატიონი დანიშნულ იქმნა იმპერატორ პავლესაგან შეფად ეგერის ავანდგარტ ბატალაონის და დაჯილდოებულ წმ. ანნას პირველ ხარისხოვან ორდენით.

ბაგრატიონის ნიჭიერება თვით პავლე იმპერატორსაც ეუწყა სუვოროვისაგან. პავლე იმპერატორის მეფობა ბაგრა-

– 34 –

ტიონმა ჩინებულის სამსახურით დაასაბუთა. ამის შემდეგ გამეფდა ძე ამისი ალექსანდრე იმპერატორი და ამის მეფობაშიც ბაგრატიონი აღმოსწნდა შესანიშნავ მხედართ-მთავრად. 1805 წ. დაიწყო ნაპალეონ იმპერატორის ომი რუსეთის სახელმწიფოსთან. ამ ომში მთავარ-სარდლობდა კუტუზოვი, რომლის გამგეობის ქვეშ იყო ბაგრატიონი. ამ ომში დიდი შნო და სამხედრო ცოდნა გამოიჩინა და 6,000 კაცით დაამარცხა 30 ათასი კაცი და გააძევა მტერი. აქ ბაგრატიონმა ისეთი გმირობა გამოიჩინა, რაც აკვირვებდა მთელ ევროპის ერს, ავსტრიას, გერმანიას, პრუსიას, იტალიას და საფრანგეთს. თვით

ნაპალეონ იმპერატორსაც. ამის ცნობის მოყვარეობა ისე წავიდა წინ, რომ თვით ნაპალეონსაც კი მოახსენეს რომ ბაგრატიონი ქართველი არისო.

ბაგრატიონი ისეთი თვალის ჩინის კაცი ყოფილა და ისეთი ძლიერების, რაისა გამო იგი უადვილესად იმორჩილებდა თვით მტერსაც თურმე, ერთი ამის სიტყვა და ხელის განძრევა ჟრიაძულს ჰგვრიდა თვით ჯარის კაცთაცა. ამის ცდა მას ყოველს ომის დროს ჰქონია. ერთხელ, როგორღაც მისმა ადიუტანტმა მოახსენა, რომ „მტერი ჩვენ ცხვირწინ არისო“ – ბაგრატიონი ამაზე არ გაწყრა, რომელსაც მეტად დიდი ცხვირი აქვნდა, ჰკითხა ადიუტანტს ვის ცხვირამდის? შენ ცხვირამდის თუ ჩემისო, თუ ჩემ ცხვირამდის, მაშინ ჩვენ საუზმესაც მოვასწრებთო.

1808 წ. იღებდა მონაწილეობას შვედელების ომის ფინლანდიაზედ გალაშქრებაში. შვედელებთან ომში ამან გამოიჩინა დიდი მხნეობა, რის გამოც მისი სახელის გმირობა მთელ ევროპაში განისმა. შვედები ამან სასტიკად დაამარცხა, საქმე ისე მოაწყო, რომ 1809 წ. თვით შვედების კოროლის წინაშე დაამარცხა სასტიკად მათი სამხედრო რაზმი. აქ ამის ომიანობა შესანიშნავის გამარჯვებით გათავდა. ბაგრატიონს ტყვედ ჩაუვარდა 300 ჯარის-კაცი, 21 აფიცერი, აუარებელი ქონება, 2 ბაირალი, 30 ზარბაზანი და სხვა ბევრი რამ.

– 35 –

ამ გამარჯვების სამახსოვროდ მან მიიღო გენერალ-ინფანტერობა და ვლადიმერის პირველი ხარისხის ორდენი და სხვა საჩუქრები შვედელებთან ომში გმირობის გამოჩენის გამო.

1809 წ. ბაგრატიონმა მიიღო უმაღლესი ხარისხი და მასთან მთავარ-სარდლობა, რომელიც თავის ლაშქრით მდინარე დუნაის მხრით უნდა შეებოდა ოსმალთ. აქაც ომიანობით დიდათ ისახელა თავი და ოსმალთ წაართვა ბევრი ადგილები, რაისა გამო მან მადლობა მიიღო თვით იმპერატორის ალექსანდრესაგან. ამის მადლობამ უფრო გაამხნევა ბაგრატიონი.

1810 წ. იმისი სამხედრო გამბედაობა კვლად იქმნა დაფასებული თვით იმპერატორის ალექსანდრე პირველისაგან და დასაჩუქრებულ იქმნა ანდრია პირველ-წოდებულის ორდენით. ამ წელს ბაგრატიონს მთელს რუსეთში ისე განეთქვა სახელი, რომ მისი გმირობის ცნობის შესახებ ყველაგან ლაპარაკობდნენ, ამიტომაც მაშინ ამას უწოდეს რუსის ჯარის-კაცთა „Богъ рати онь“, ე. ი. იგი ღმერთი ჯარისა.

1812 წ. დაიწყო საფრანგეთის ნაპოლეონის და რუსეთის ომი. ამ ომით კვლავ განახლდა ბაგრატიონის გმირული მოღვაწეობის ხანა. ამ ომში ბაგრატიონს ებარა ექვსი დივიზია, მტრისა კი თერთმეტი დივიზია ყოფილა. ამ საოცარს ომშიაც ბაგრატიონმა გამოიჩინა ისეთი მხნეობა და გმირობა, რამაც საკმარისად შეარყია ნაპოლეონის მხედრობა, ბევრს ალაგას დაამარცხა ამან იგინი. ამ ომში ბაგრატიონმა ისეთი ოსტატობა გამოიჩინა, რამაც გააკვირვა დიდათ თვით კუტუზოვიც, რომელმაც კვლად აქო ბაგრატიონი. 1812 წ, 26

აგვისტოს იყო დიდი ბრძოლა მოსკოვის გუბერნიის მოქაის მაზრაში. აქ მოხდა დიდი და ცხარე ბრძოლა, სადაც ბაგრატიონმა იბრძოლა განსაცვიფრებლის მამაცობით. მცირე ხნის შემდეგ იგინი ძლეულ იქმნენ და იმავ დროს ბაგრატიონიც დაჭრილ იქმნა მარჯვენა ფეხში. ამას სიარული აღარ შეეძლო, ნაპოლეონმა მალე მოსკოვიც აიღო.

– 36 –

მოსკოვის აღების წინეთ ექიმების რჩევით ბაგრატიონი განამზადეს სხვაგან გადასაყვანად და მალეც გაამგზავრეს. გზაში ამან გამოსცადა დიდი ტანჯვა და მწუხარება, ავადმყოფობა გაუძლიერდა, ავადმყოფობას ვეღარ გაუძლო, გარდაიცვალა 12 სექტემბერს 1812 წ. სოფ. სიმას, სადაც დაასაფლავეს კიდევ. უკანასკნელი საჩუქარი 50 ათასი მანათი ბორდოს ომის სამახსოვროდ მან ვეღარ მიიღო. ასე დასრულდა ამ ძლიერი მეომარი გმირის სიცოცხლის დღენი რუსეთის სამხედრო ასპარეზზედ. რუსის მწერალთა სიტყვით, პეტრე ივანესძე ყოფილა ისეთის კეთილის თვისების, რაისა გამო იგი ერთ ლუკმა პურსაც უყოფდა თავის ხელქვეითებსაო. მას შემდეგ აგერ გავიდა ასი წელიწადი და ამ ხნის განმავლობაში ამ პირის სახელი არავის დავიწყებია. ნაცვლად დავიწყების პეტრეს დიდს პატივს სცემდა რუსეთის იმპერატორი ნიკოლოზ პირველი, ალექსანდრე მესამე და ბევრნიც სხვა ასეთ უმაღლეს პირნი. ამის გარდაცვალება მთელმა რუსეთის ერმა იგლოვა, მისი სახელის ანუსხვა იქმნა 1812 წ. რუსეთის ომის საუკეთესო გმირთა სახელების გვერდით, რომლის ხსენებას ეხლა ჩვენც მიუძღვენით ეს წიგნი.

მეტი არ იქნება შენიშვნად ითქვას შემდეგი: მსწავლულ სამხედრო პირების თქმით, პეტრე რომ ისე ადრე არ მოეკლათ, მაშინ იგი ძრიელ მალე ისეთ მხნეობას და სამხედრო ნიჭს გამოიჩენდა, რითაც იგი ბევრად მაღლა დადგებოდა თვით კუტუზოვსა და სუვოროვზედაცაო. ამის ნიშნები მას კარგად ემჩნეოდა და ყველა ბრძოლაში მათ სჯობნიდა კიდევ.